

Kitap Tanıtımı / Book Review

MAHİR AYDIN, GÜMÜLCİNE SANCAĞI (1879-1912), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı Ankara 2022, 220 sayfa, ISBN: 978-975-17-5208-6

Necmettin GÜL*

Bir şehrin, beldenin, köyün hatta bir mahallenin yapısını incelerken, coğrafi olarak nerede bulunduğu, tarihsel süreç içerisinde oynadığı rol ve sosyokültürel-sosyoekonomik yapısı belirleyici bir öneme sahiptir. 2022 yılında Mahir Aydın tarafından hazırlanan ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Gümülcine Sancağı 1879-1912 adlı eser, tam da bu paradigmalara çerçevesinde bölgenin zaman içinde değişen yapısını ele alarak, aslında o yörede yaşayan insanların idari sistem içindeki yerini konumlandırmayı amaçlamıştır. Yazar, geçmişle bağ kurmakta ve Evliya Çelebi'nin tespitlerinin hala bölgede varlığını sürdürdüğüne değinmektedir. Ayrıca, bu çalışmaya başlamadan önce, 2017 yılında İstanbul'da düzenlenen "Balkanlarda Türk Kültürü: Batı Trakya Sempozyumu" kapsamında, "Gümülcine İdadisi" konusunu araştırmak üzere bölgede bulunmuş ve bu gözlemler, eserin oluşturulmasına ilham kaynağı olmuştur. Mahir Aydın, kitabın önsözünde şu ifadelerle yer vermektedir: "Orada gördüklerimiz, 'cömert ve dost davranışlı' diyen Evliya Çelebi'nin ne denli doğru söylediğinin güncel bir sağlaması oldu. Bilimde duygu olmaz. Ancak oradan gözlerimiz 'buğulu' ayrıldık." Bu söylem, yazarın şehrin etkisinden çıkamadığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Eserde, Machiel Kiel, İsmail Bıçakçı, Turan Gökçe ve Cengiz Parlak gibi isimlerin çalışmalarından yararlanılmış; nüfus kayıtları, salnameler, ikinci el kaynaklar ve arşiv belgelerinden hareketle hazırlanan çalışma, grafik, tablo ve istatistiklerle desteklenmiştir. Eser, okuyucuların ve ilgililerin kolayca anlayabileceği sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmış ve akademik bir çalışma niteliği taşımaktadır. Mahir Aydın, kitabın önsözünde bu kaynaklara özellikle değinmiştir. Çalışmada, Edirne Vilayet Salmeleri, Osmanlı Arşivi, Taksim Atatürk Kitaplığı ve Avusturya'nın

* Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, 23necmettingul@gmail.com.

Askeri Coğrafya Enstitüsü gibi kaynaklar kullanılmıştır. Kitap, dokuz bölümden oluşmaktadır: Gümülcine şehrinin doğası, yerleşimi, yönetimi, halkı, dini yapıları, tarımı, hayvancılığı, ekonomisi ve eğitimi ele alınmıştır. Mahir Aydın, Gümülcine'nin tarihsel sürecinde uygulanan siyasi, ekonomik ve iktisadi politikalara değinirken, bu politikalar çerçevesinde şehrin idari ve imar çalışmalarını da incelemiştir. Bu doğrultuda, şehrin zaman içerisindeki değişimini kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur.

Kitabın ilk bölümünde Mahir Aydın, “*Gümülcine Sancağının Doğası*” başlığı altında, bölgenin sınırlarını, komşu vilayetleri ve Ege kıyısı, Karaağaç Körfezi ile Kavala'daki tabii yapıları ele alarak, bölgeye ilişkin coğrafi bir profil oluşturma temelini atmıştır. Bu bölümde, toprak yapısının engebeli ve değişken olduğundan bahsedilmiş, bölgenin kuzey ve doğusunda yer alan ve “Gümülcine Dağları” olarak adlandırılan dağlar, hem arşiv belgelerine dayanılarak hem de genel bir görüş olarak incelenmiştir. Bununla birlikte, dağların arasında bulunan ve güneyde yer alan verimli ovalar da bu kısımda ihmal edilmemiştir. Aydın, Gümülcine'nin havasını anlatırken şu anekdota yer verir: “Gümülcine'nin havası ile ilgili, eski bir öykü vardır. Buna göre; Yunan hekimlerinden Bilkos, cüzzam hastalığına tutulan kızı Rumçine'yi iyileşmesi için buraya gönderir. Burada Gümülcine, bir hekim için ‘son çare’ olduğuna göre, bu sıradan bir karar olmamalıdır. Gümülcine'nin havası ve suyu, kızın hastalığını iyileştirir. Buna karşılık olarak Rumçine de, buranın bayındır bir yer olmasına katkıda bulunur. İşte bu nedenle Yunanlılar, buraya Rumçine adını verirler.” Yazar, bu hikâyeyle bağlantılı olarak, Rum kelimesinin Akdeniz iklimiyle olan ilişkisini ve bu iklimin suyun lezzetine katkı sağladığını dile getirir. Bölgede büyük akarsular bulunmamasına rağmen, çok sayıda çay ve derenin varlığından bahsedilebilir. Ayrıca, 1883-1892 ve 1901 yıllarında suyla ilgili çeşitli yapılar inşa edilmiş ve bu doğrultuda gelişmeler kaydedilmiştir. Sektörel gelişmelerin yaşandığı bu dönemde, coğrafi avantajlarını iyi kullanan Gümülcine, ulaşım faaliyetleri bakımından da ilerleme göstermiştir. Bölgeye yapılan köprüler, yollar, liman ve demiryolu bağlantıları, halkın hayat kalitesini artırmıştır. (s.1-16)

İkinci bölümde, “*Gümülcine Sancağının Yerleşimi*” konusu ele alınmış; bölgenin ilk yerleşim alanlarından, Orta Çağ yapılanmasından, Romalıların etkisinden ve ardından Türklerin bölgeye gelişinden itibaren şehirleşme süreci ile bu doğrultuda oluşan yerleşim alanları detaylandırılmıştır.

Osmanlı dönemindeki ikinci yerleşim ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 55 yıl sonra, Evrenos Bey'in komutasında gerçekleşmiş ve bölgenin kalkınmasında yapılan inşaat faaliyetleri, Osmanlılaşmaya

önemli katkılar sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin iskân politikası sayesinde bölgeye gelen Türkler, bölgenin etnik yapısında da değişim yaratmıştır. Tarihten günümüze yaklaştıkça, kazaların, nahiyelerin, köylerin ve mahallelerin tespiti ve bu yerleşimlerin zaman içindeki değişimleri anlatılmıştır. Aydın, bu bölümde ayrıca yerleşim yerlerinin etimolojik kökenine de değinerek okuyucuyu bu konuda aydınlatmıştır. (s.19-35)

Üçüncü bölümde Aydın, “*Gümülcine Sancağının Yönetimi*” başlığı altında, 1873 itibarıyla 24.478 nüfusa ulaştığı görülen bölgenin, bu büyümeye paralel olarak idari sistem içinde oluşturulan memur sınıflarının çalışma alanları, kademeleşmeleri ve bürokratik statülerin değişimi gibi faktörleri tarihsel süreç içinde ele almıştır. Ayrıca, bu dönemde bölge içerisinde gerçekleşen yeni yapılaşmalara da değinilmiştir. Yazar, memur sınıflarının oluşturulmasındaki ekonomik gelir-gider dengesini, birimlerin personel sayılarını ve idarecilerin şehrin ihtiyaçlarına göre nasıl değişim ve dönüşüm geçirdiğini, salnameler ve arşiv belgelerinden yararlanarak detaylı bir şekilde aktarmaktadır. Bu bilgiler, tablolar ve grafiklerle desteklenerek okuyucunun daha iyi anlamasına olanak sağlanmıştır. (s.43-61)

Dördüncü bölümde ise, “*Gümülcine Sancağının Halkı*” başlığı altında, bölgenin etnik dağılımı ele alınmıştır. Nüfus kayıtları incelenirken, sadece dönemler arasındaki nüfus artışı ve azalışına değil, aynı zamanda bu değişimlerin nedenlerine de açıklama getirilmiştir. Arap, Arnavut, Boşnak veya Çerkez gibi tanımlar Türk kategorisi altında listelenirken, tutulan kayıtlarda ise Türk, Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi ve Çingene gibi gruplar değerlendirilmiştir. Aydın, bu bölümde, bölgede yaşayan halkların Gümülcine'nin gelişim sürecine, yerleşim gösterdikleri alanların imar faaliyetlerine ve yaşam biçimlerine de değinmiştir. Ayrıca, halkın ev yapımında kullandığı malzemeleri, evlerde bulunan araç ve gereçleri, yiyecek, içecek ve giyecek alışkanlıklarını da ele almıştır. Yazar, bu verileri paylaşırken, dönemin şehir yapısı ve günlük yaşamı hakkında okuyucuya bir pencere sunmaktadır. (s.66-83)

Beşinci bölüm, “*Gümülcine Sancağı'nın Dini Yapıları*” başlığı altında, reayanın etnik dağılımına ve iskan ile yönetim politikaları doğrultusunda gelişen şehirleşmeye odaklanmaktadır. Aydın, bu bölümde şehrin dini yapılarının incelenmesine de yer vermektedir. Gümülcine'nin kozmopolit yapısından kaynaklanan, İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik inancına mensup insanların ibadethaneleri, etimolojik kökenlerine ve hikayelerine değinilerek ele alınmıştır. (s.86-99)

Kitabın altıncı bölümünde yer alan “*Gümülcine Sancağı'nın Tarımı*” konusu, tarihsel süreç doğrultusunda bölgenin tarım arazileri, tahıl, sebze

ve meyve gruplarının yetiştirilme alanlarını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, yetiştirilen ürünlerin yıllık miktarı, kullanım alanları ve kazanç doğrultusunda yapılan icraatlar da yazar tarafından ele alınmaktadır. (s.105-118)

Yedinci bölümde, “*Gümülcine Sancağı’nın Hayvancılığı*” konusunda yazar, hayvancılığın bölge için önemli bir faaliyet olduğunu vurgulamış ve koyun, sığır, at, balık, arı, ipek böceği gibi faaliyetlerin ekonomik gider ve gelirlerini, hayvan sayıları ile yetiştirme alanlarını ele almıştır. Ayrıca, bu sektörün bir yansıması olarak dericilik ve yün üretimine de değinilmiştir. (s.124-136)

Sekizinci bölümde yer alan “*Gümülcine Sancağı’nın Ekonomisi*” konusu, bölgenin coğrafi yapısının sağladığı avantajlarla şekillenen üretim ve bu üretimin bölgenin ekonomik altyapısına katkısını ele almaktadır. Ayrıca, bu doğrultuda yapılan düzenlemeler ve uygulamalar da anlatılmaktadır. Bunun yanında, devlet makamlarının ve kamu kurumlarının gelir-gider dengesi ile vergilerin durumu da tablolar halinde bu kısımda sunulmaktadır. (s.142-160)

Kitabın son kısmı olan dokuzuncu bölümde ise “*Gümülcine Sancağı’nın Eğitimi*” hakkında bilgiler yer almaktadır. Gümülcine’nin yapısından dolayı, hem dini hem de etnik kökeni farklı olan milletlerin okullarına ev sahipliği yapmıştır. Aydın, bu okulların fiziksel özelliklerine, öğrenci sayısına, çalışan personelin görevlerine ve verilen derslere de değinmektedir. (s. 166-173)

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, imparatorluğun başkente yakın bölgesi olan Balkanlar’da Tanzimat Reformları ile birlikte tarihsel süreç içinde değişen ve dönüşen (siyasi, ekonomik, iktisadi, eğitim vb.) Gümülcine Sancağı üzerine, arşiv kaynaklarına dayalı olarak oluşturulan anlatım, tablolar ve istatistiklerle açıklanmıştır. Yazarın sade, anlaşılır ve yalın bir dil kullanması, eserinin genel okuyucuya hitap etmesini sağlamıştır.